

KAPITEL 1 / CHAPTER 1¹**PROSPECTIVE BUSINESS DIRECTIONS IN THE CONDITIONS OF
INSTABILITY AND CRISIS STAGE OF CYCLIC DEVELOPMENT OF THE
GLOBAL ECONOMY****DOI: 10.30890/2709-2313.2025-40-03-023****Вступ**

Концепція сталого розвитку є керівним принципом для довгострокового соціально-економічного розвитку як на глобальному, так і на національному рівнях. Сталий розвиток - розвиток, що забезпечує задоволення потреб нинішнього покоління і не підриває при цьому можливості задоволення потреб майбутніх поколінь (International Institute for Sustainable Development, 2025), та передбачає досягнення трьох основних цілей: економічного і соціального прогресу та охорони навколишнього середовища. Тому для успішного та соціально відповідального здійснення своєї діяльності суб'єкти господарювання повинні орієнтуватися на цілі сталого розвитку, а держава створювати для цього сприятливі умови.

Основну роль у зародженні концепції сталого розвитку відіграли доповіді Римського клубу «Межі зростання» та «Людство на роздоріжжі». У 1972 р. у Стокгольмі відбулась перша присвячена питанням охорони навколишнього середовища конференція ООН. У 1992 р. у Ріо-де-Жанейро відбулась Друга Конференція ООН з питань природного середовища та розвитку («Саміт Землі»), теоретико-ідеологічною платформою якої стала концепція збалансованого розвитку. Результатом конференції було прийняття п'яти підсумкових документів: «Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку», яка й понині є ключовим документом у галузі природоохоронної діяльності та впровадження збалансованого розвитку; «Порядок денний на ХХІ століття» («Agenda 21»), в якому кожній країні було рекомендовано розробити національну стратегію збалансованого розвитку з урахуванням необхідних

¹*Authors: Obelets Tetiana Volodimirivna**Number of characters: 000000**Author's sheets: 0,00*

природоохоронних заходів; «Рамкова конвенція ООН щодо змін клімату»; «Конвенція щодо збереження біологічного різноманіття»; «Декларація щодо наряду розвитку, охорони та використання лісів». У 2002 р. на Всесвітньому саміті з сталого розвитку в Йоганнесбурзі було представлено огляд десятирічного досвіду просування до збалансованого розвитку. За підсумками Йоганнесбурзького саміту прийнято два документи: Йоганнесбурзьку декларацію зі збалансованого розвитку та План виконання рішень Порядку денного на XXI ст. (Lelechenko, 2018).

Сьогодні на тлі загострення геоекономічних протиріч розгортається чергова циклічна криза світової економіки, що відповідає хронології та логіці глобальних циклів (системні цикли накопичення капіталу Дж. Аррігі, довгі цикли світової політики Дж. Модельскі, цикли гегемонії І. Валлерстайна). Під час цієї кризи формуються передумови для переходу до підвищувальної економічної кон'юнктури, а значить – до практичної реалізації нової техніко-економічної парадигми на основі базисних інновацій четвертої промислової революції. В таких умовах актуалізується проблема визначення найперспективніших напрямів розвитку бізнесу.

У концепції Дж. Аррігі процес розвитку капіталізму – циклічний процес, що відбувається у формі системних циклів накопичення (генуезький: XV – початок XVII ст.; голландський: кінець XVI – третя чверть XVIII ст.; британський: друга половина XVIII – початок XX ст.; американський: кінець XIX ст. – понині), що складаються з фази матеріальної експансії капіталу і фази фінансової експансії. У фазі матеріальної експансії грошовий капітал приводить у рух зростаючу масу товарів, включаючи робочу силу і природні ресурси. В процесі збільшення торгового і промислового обороту посилюється конкуренція між центрами накопичення капіталу, що обумовлює падіння норми прибутку на вкладений капітал. В результаті відбувається звільнення збільшеної у фазі матеріальної експансії маси грошового капіталу від товарної форми, і накопичення починає здійснюватися за допомогою фінансових операцій (Arrighi, 2010). Середня тривалість системних циклів накопичення капіталу – 100 років. Перехід від

британського системного циклу накопичення до американського характеризувався високою турбулентністю і нестабільністю. Початок кожної фінансової експансії означає початок завершальної стадії життєвого циклу домінуючого режиму накопичення.

1.1. Причини та наслідки соціальної нерівності

У 2012 р. в Ріо-де-Жанейро відбулась Конференція Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку («Ріо+20»), на якій держави-члени прийняли рішення розпочати процес розробки комплексу Цілей сталого розвитку на основі Цілей розвитку тисячоліття та відповідно до порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 р. Сьогодні офіційними цілями реалізації концепції сталого розвитку є 17 цілей (ліквідація злиднів, ліквідація голоду, хороше здоров'я та добробут, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та санітарія, недорога та чиста енергія, гідна робота та економічне зростання, індустріалізація, інновації та інфраструктура, зменшення нерівності, стійкі міста та населені пункти, відповідальне споживання та виробництво, боротьба зі зміною клімату, збереження екосистем суші, мир, правосуддя та ефективні інститути, партнерство заради сталого розвитку) (United Nations, 2015), що прийняті всіма державами-членами ООН у 2015 р. в рамках «Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», в якому сформульовано 15-річний план щодо їх досягнення.

З часів Першої промислової революції і дотепер (початок розгортання Четвертої промислової революції) масштаби господарської діяльності постійно зростають і одночасно зростає її негативний вплив на навколишнє середовище та виснажуються природні ресурси. В умовах капіталізму техніко-технологічні досягнення та розвиток господарської діяльності не гарантують соціальної справедливості. Тому соціально-економічний розвиток супроводжується глибокими внутрішніми протиріччями. Реалізація концепції сталого розвитку є перспективним шляхом вирішення значного обсягу таких протиріч. У найближчі

роки реалізації на практиці концепції сталого розвитку перешкоджатиме загальна дестабілізація глобальної економіки, обумовлена різким збільшенням амплітуди коливань її циклічного розвитку.

Про загострення протиріч в економічних системах розвинених країн сьогодні свідчить зміна пропорцій в розподілі доходів між працею та капіталом на користь капіталу, загострення проблеми безробіття, зростання соціальної нерівності. А значить вартість, що створюється в процесі господарської діяльності, перерозподіляється таким чином, який не відповідає цілям сталого розвитку, тобто бізнес не виконує в повній мірі функцію соціальної відповідальності.

З другої половини XX ст. до початку 1980 – х рр., провідні західні країни найбільш активно реалізовували концепцію соціальної держави, тому соціальна нерівність зменшувалася. Після рецесії 1981-1982 рр. почалося економічне зростання, яке тривало майже 20 років і супроводжувалося динамічним зростанням нерівності, зумовленим широким упровадженням ліберальної економічної політики, що призвело до глобальної соціально-економічної кризи 2008–2009 рр.

Приблизно в двох третинах економічно розвинених країн з кінця 1980-х рр. і до 2008 – 2009 рр. відбувалося зростання нерівності. Країни з економікою, що формується, та країни, що розвиваються, де нерівність доходів домогосподарств часто більша, ніж у розвинених країнах, також не були захищені від цієї тенденції: між 1990-ми та 2000-ми роками нерівність зросла в більшості країн, для яких доступні дані обстежень домогосподарств (International Labour Organization, 2015; Ferreira & Ravallion, 2009).

З 1990-х рр. загальна глобальна нерівність (нерівність між усіма людьми у світі) вперше з 1820-х рр. знизилася. Спостерігається зниження нерівності доходів здебільшого між країнами. Проте нерівність доходів усередині країн зросла. Нерівність зумовлена та вимірюється не лише доходом, але й іншими факторами; останнім часом актуалізується нерівність в нових сферах, таких як доступ до онлайн- та мобільних технологій. Результатом є складне поєднання

внутрішніх та зовнішніх викликів економіці, які продовжують зростати. Доходи та багатство дедалі більше зосереджені на вершині соціальної піраміди. За 10 років після фінансової кризи 2008 р. кількість мільярдерів майже подвоїлася, а статки надбагатих людей світу досягли рекордних рівнів. У 2018 р. 26 найбагатших людей світу володіли таким же багатством, як і половина населення світу (3,8 мільярда найбідніших людей), порівняно з 43 особами роком раніше. Швидке зростання доходів на вершині призводить до нерівності доходів усередині країн та посилює її. З 1990 р. по 2015 р. частка доходів, що отримує найбагатший 1 % населення світу, зросла у 46 з 57 країн, щодо яких є дані. Тим часом у більш ніж половині з 92 країн, щодо яких є дані, найбідніші 40 % отримують менше 25 % загального доходу (United Nations, 2020).

У кінці 2010-х рр. в глобальній економіці всього на 1 % домогосподарств світу припадало трохи більше половини приватного багатства планети, що обумовлено не тільки різницею в середньому доході між розвиненими економіками світу і тими, що розвиваються, а й глибоким дисбалансом доходів всередині окремих країн. Найбагатші 20 американців володіли такою самою власністю, що й уся найбідніша половина домогосподарств їхніх співвітчизників, а на 1 % найбільших доходів припадала п'ята частина всього національного доходу. В останні десятиліття доходи та багатство стали більш нерівномірно розподілені в Європі та Північній Америці, у країнах колишнього радянського блоку, а також у Китаї, Індії та інших країнах (Scheidel, 2017). Зростання соціальної нерівності тісно пов'язане з проблемою безробіття.

1.2. Вплив соціальної нерівності на сталий розвиток підприємництва

Соціальна нерівність деструктивно впливає на всі сфери суспільного життя. Вона перешкоджає соціально-економічному розвитку, підсилює соціальну напругу, дестабілізує політичну сферу та негативно позначається на суспільній свідомості та психологічному стані людей. Довготривалий вплив соціальної нерівності обумовлює глибокі структурні проблеми в економічній системі.

Зростання соціальної нерівності призводить до зниження продуктивності праці, що негативно позначається на результатах господарської діяльності. Якщо переважна частина населення має обмежений доступ до якісної освіти, медицини та можливостей для кар'єрного зростання, це знижує загальний рівень кваліфікації робочої сили, а значить і гальмує розвиток економіки. Тобто економіка не використовує в повній мірі потенціал людського капіталу, що уповільнює інноваційний розвиток та обмежує можливості розвитку підприємництва. Водночас внаслідок нерівного розподілу доходів відбувається надмірна концентрація капіталу в руках вузького кола осіб, що гальмує внутрішній попит і призводить до зростання бідності менш захищених верств населення (Public organization "Clean Planet", 2025).

Вперше в контексті міжнародно узгоджених цілей розвитку, Порядок денний на період до 2030 р. включає цілі щодо скорочення нерівності за рівнем доходу. Згідно «Світового соціального звіту за 2020 рік», середній дохід людей, які проживають у Європейському Союзі, в 11 разів вищий, ніж у людей у країнах Африки на південь від Сахари; дохід людей у Північній Америці в 16 разів вищий, ніж у африканців на південь від Сахари. Абсолютний розрив між середнім доходом на душу населення країн з високим і низьким рівнем доходу збільшився з приблизно 27 600 доларів США у 1990 р. до понад 42 800 доларів США у 2018 р. Досягнення цілей Порядку денного на період до 2030 року «для всіх народів» вимагає зменшення цих вражаючих відмінностей. Висока або зростаюча нерівність не лише шкодить бідним верствам населення, вона впливає на добробут суспільства в цілому (UN, 2020).

Сьогодні, коли відбувається розгортання Четвертої промислової революції (один із магістральних процесів сучасного суспільного розвитку), яка розпочалася на рубежі нового тисячоліття і спирається на цифрову революцію, проблема безробіття в умовах цифровізації економіки загострилося за рахунок сплеску технологічного безробіття. Уже сьогодні впровадження досягнень Четвертої промислової революції створює менше робочих місць в нових галузях, ніж попередні революції. За оцінкою Програми Оксфорд-Мартін з технології та

зайнятості тільки 0,5 % трудових ресурсів США зайняті в галузях, що не існували на початку XXI ст.; менше 8 % нових робочих місць було створено в 1980-х роках і 4,5 % нових робочих місць – в 1990-і роки. Це підтверджується нещодавнім Економічним переписом США, згідно якого революційні технології, як правило, підвищують продуктивність, замінюючи існуючих працівників, а не створюючи нові продукти, що потребують більше робочої сили для їх виробництва (Schwab, 2016).

Згідно результатів дослідження К. Фрея та М. Осборна, близько 47 % робочих місць США схильні до ризику автоматизації, найімовірніше, протягом двох наступних десятиліть, що буде характеризуватися значно ширшим спектром професій, які будуть зруйновані значно швидше, ніж у процесі змін на ринку праці, які відбувалися протягом попередніх промислових революцій. При цьому зайнятість зростатиме у високоприбуткових когнітивних та творчих професіях та у низькодохідній ручній праці, але вона значно знизиться у монотонних стандартних професіях, що характеризуються середнім доходом. Принципово значимим фактором, що сприяє автоматизації, є те, що компанії останнім часом наполегливо працювали над кращим визначенням та оптимізацією робочих місць в рамках своїх зусиль щодо передачі робіт стороннім організаціям, їх виведення за межі країни та переведення роботи в статус віддаленої (наприклад, через сервіс Mechanical Turk, або MTurk, компанії Amazon – колективний ринок краудсорсингу в мережі Інтернет). Така оптимізація робочих місць означає надання додаткових можливостей щодо заміни людей алгоритмами, оскільки дискретні, точно визначені завдання тягнуть за собою ефективніший моніторинг і високу якість даних, пов'язаних із завданням, таким чином створюючи зручну базу, на основі якої можна розробляти алгоритми виконання роботи. (Frey& Osborne, 2013).

Четверта промислова революція прямо або опосередковано зачепила сьогодні господарську діяльність у практично всіх галузях суспільного виробництва та обумовлює перехід до інформаційно-мережевої парадигми соціально-економічного розвитку в глобальних масштабах. З одного боку

цифровізація економіки та суспільного життя підвищує продуктивність праці та ефективність господарської діяльності, з іншого, сприяючи зростанню безробіття, створює підґрунтя для економічних криз, а значить дестабілізує соціально-економічний розвиток та створює певні перешкоди досягненню цілей сталого розвитку.

Четверта промислова революція створює проблеми і виклики переважно пропозиції у світі праці та виробництва. Останнім часом переважна більшість розвинених країн, а також світових економік, що швидко зростають, зазнали істотного відсоткового зниження частки праці у ВВП, яке здебільшого відбулося внаслідок падіння відносної ціни засобів виробництва, що, своєю чергою, було викликано розвитком інновацій (що змушує компанії замінювати працю капіталом) (Schwab, 2016).

На думку К. Фрея та М. Осборна, четверта промислова революція неминуче здійснюватиме фундаментальний вплив на ринки праці в глобальних масштабах. Але це не означає, що потрібно вирішувати дилему «людина чи машина». В переважній більшості випадків злиття цифрових, фізичних і біологічних технологій, що забезпечує поточні зміни, сприятиме удосконаленню людської праці та когнітивної діяльності, тобто доведеться готувати кадрові ресурси, розвивати систему освіти, а також створювати взаємопов'язані та інтелектуальні машини з можливостями, що постійно розширюються (Frey & Osborne, 2013).

1.3. Вплив цифрової економіки на сталий розвиток підприємництва

Важливу роль у розгортанні Четвертої промислової революції відіграватиме штучний інтелект; вже сьогодні запровадження технологій штучного інтелекту значно впливає на соціально-економічний розвиток у глобальних масштабах і насамперед – у найбільш розвинених країнах. На думку експертів, 2023 р. став роком штучного інтелекту. За підсумками 2023 р. – у всьому світі працюють 57 933 компанії, які займаються штучним інтелектом; 25% таких фірм працюють у США; світовий ринок штучного інтелекту оцінюється в 207,9 мільярда доларів,

що на 50% більше, ніж у 2022 році (Shults, 2024).

Дослідники вважають, що до 2030 р. ринок штучного інтелекту оцінюватиметься в 1,35 трильйона доларів. Очікується, що внесок штучного інтелекту у світову економіку становитиме 15,7 трильйона доларів. Експерти прогнозують, що 30% усіх робочих місць будуть автоматизовані за допомогою штучного інтелекту. До 2025 року ринок чат-ботів, за оцінками, досягне 3,68 мільярда доларів (Uspensky, 2025).

Бурхливий розвиток цифрової економіки обумовлює зростання ресурсоемності та руйнівного впливу на навколишнє середовище господарської діяльності, що здійснюється в її межах. Цифрові технології та інфраструктура значною мірою залежать від сировини, а виробництво та утилізація все більшої кількості пристроїв, поряд із зростаючим попитом на воду та енергію, завдають все більшої шкоди планеті. Виробництво та використання цифрових пристроїв, центрів обробки даних та мереж інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) становлять від 6% до 12% світового споживання електроенергії. Це зростання завдає все більш значної шкоди навколишньому середовищу.

Збитки навколишньому середовищу завдаються протягом усього життєвого циклу пристроїв та інфраструктури ІКТ, у тому числі в ході електронної комерції.

Цифрові відходи зростають швидше, ніж швидкість їх збирання. Відходи від екранів та дрібного ІТ-обладнання зросли на 30% у період з 2010 р. по 2022 р., досягнувши 10,5 млн тон.

Зростання попиту на передачу, обробку та зберігання даних для нових технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект, мобільні мережі п'ятого покоління (5G) та Інтернет речей, збільшує викиди. Наприклад, сектор ІКТ створив від 0,69 до 1,6 гігатон еквівалента CO₂ у 2020 році, що відповідає 1,5% - 3,2% світових викидів парникових газів (UNCTAD, 2024).

У міру того, як цифрові пристрої стають все більш складними, їм потрібно більше мінеральних ресурсів. У 1960 р. телефони використовували 10 елементів з періодичної таблиці, у 1990 р. - 27, а в 2021 році - 63. В результаті різко зростає попит на критично важливі мінерали, необхідні як для цифрових, так і для

низьковуглецевих технологій. Наприклад, за даними Світового банку, очікується, що попит на кобальт, графіт та літій до 2050 р. збільшиться на 500%.

Таким чином, до того руйнівного впливу на навколишнє середовище, який здійснює господарська діяльність в межах індустріальної економіки, додається екодеструктивний вплив цифрової економіки.

Для зниження екодеструктивного впливу та ресурсомісткості цифрової економіки необхідними є:

- впровадження стійких практик протягом усього життєвого циклу цифровізації - від проектування та виробництва до використання та переробки,
- заохочення розвитку економіки замкненого циклу (одного з компонентів Четвертої промислової революції), яка мінімізує відходи та максимізує використання ресурсів за рахунок повторного використання, відновлення, переробки та продовження терміну служби продукції (лише 7,2% сьогоденної світової економіки є економікою замкненого циклу, і ця частка знижується через збільшення видобутку та використання матеріалів, проте очікується, що світовий ринок переробки електроніки зросте з 37 млрд доларів США у 2022 р. до приблизно 108 млрд доларів США до 2030 р., в першу чергу за рахунок США та Китаю (UNCTAD, 2024),
- покращення збору даних та прозорості енергоспоживання ІКТ-компаній,
- реалізація політики енергоефективності у мережах передачі даних,
- надання компаніям інструментів для клієнтів, що дозволяють вимірювати, повідомляти та скорочувати викиди парникових газів від їх хмарних сервісів,
- стимулювання діяльності компаній, які розробляють пристрої з використанням екологічно чистих матеріалів, сприяють збільшенню життєвого циклу продукції та підтримують «право на ремонт» шляхом надання третім особам доступу до запасних частин та інформації про ремонт,
- використання екологічно чистих або багаторазових пакувальних матеріалів та автоматизованих пакувальних систем для адаптації розмірів коробок до вмісту,
- удосконалення ланцюжків поставок та логістики доставки (UNCTAD, 2023).

1.4. Вплив циркулярної економіки на сталий розвиток підприємництва

В найбільшій мірі відповідає вимогам сталого розвитку циркулярна економіка, що являє собою регенеративну систему, в якій витрати ресурсів, відходи, викиди та витрати енергії мінімізуються завдяки довготривалому проектуванню, технічному обслуговуванню, ремонту, повторному використанню, спільному використанню, переробці, реконструкції та переробці. Концепція циркулярної економіки на макроекономічному рівні передбачає відокремлення економічного зростання від використання природних ресурсів; в ідеалі, темпи видобутку ресурсів повинні залишатися нижчими за темпи споживання ресурсів, а темпи утворення відходів - нижчими за здатність навколишнього середовища поглинати та перетворювати відходи.

На думку експертів ООН, державно-приватне партнерство здатне допомогти налагодити взаємодію для розвитку циркулярної економіки; державні установи та бізнес можуть разом визначати галузеві або кластерні можливості, розробляти короткострокові та довгострокові програми зростання та пропонувати варіанти політики для сприяння скоординованим інвестиціям. Кластери досліджень та розробок можуть включати як підприємців, так і академічні сектори для забезпечення прикладних інновацій (United Nations Economist Network, 2025).

Сьогодні господарська діяльність здійснюється в умовах чергового кризового періоду у циклічному розвитку ринкової економіки. Сталий розвиток не виключає циклічності економічного розвитку, а значить і криз. Сталим може бути циклічний соціально-економічний розвиток, при якому максимально згладжені циклічні коливання економіки, гострота циклічних криз та всі форми соціальної нерівності. Тобто сьогодні вкрай необхідне здійснення у глобальних масштабах та на рівні національних економік комплексу соціально-економічних та інституційних трансформацій, спрямованих на стабілізацію геоекономічного середовища, зменшення нерівності між країнами та всередині країн, забезпечення екологічно збалансованого економічного розвитку. Такі трансформації можливі лише за умови досягнення консенсусу між інститутом

держави, бізнесом, громадянським суспільством (Podliesna, 2024). Важливу роль у забезпеченні сталого розвитку ринкової економіки, якій внутрішньо притаманна циклічність, відіграє соціальна відповідальність бізнесу.

Під соціальною відповідальністю бізнесу розуміють стратегію діяльності, що спрямована на прийняття активної участі у покращенні соціально-економічних умов та вирішенні соціальних проблем, що включає не лише виконання законних вимог, але й додаткові заходи, які спрямовані на підтримку громад та захист довкілля. До основних аспектів соціальної відповідальності бізнесу відносяться:

- соціальні проекти та благодійність, тобто здійснення соціально-відповідальних програм та благодійних ініціатив,
- охорона довкілля (зменшення викидів, раціональне використання ресурсів та участь у програмах з відновлення екосистем),
- сприяння розвитку громад (реалізація компаніями програм, що орієнтовані на розвиток громад, у яких вони працюють, наприклад, розвиток інфраструктури, підтримка місцевих підприємств, створення робочих місць),
- етичні стандарти та корпоративна відповідальність, що передбачає відмову від корупції, ведення чесного бізнесу та відкритий обмін інформацією зі споживачами, партнерами та іншими зацікавленими сторонами,
- дотримання принципів рівності та соціальної справедливості, насамперед в сфері зайнятості.

Все більше споживачів та інвесторів схильні до оцінки бізнесу за критерієм його соціальної відповідальності, що актуалізує цей аспект діяльності для суб'єктів господарювання (Peace for the Future, 2024).

Циклічний характер ринкової економіки, ритм якого визначається періодичними кризами, не дає змоги досягти абсолютно сталого соціально-економічного розвитку. Тому реалістичними цілями є максимальне згладжування його циклічних коливань, згладжування всіх форм соціальної нерівності, що приведе до зменшення гостроти суспільних протиріч, а отже, до стабілізації економіки (Podliesna, 2024). Саме реалізація цілей сталого розвитку є шляхом до

згладжування циклічних криз соціально-економічного розвитку.

1.5. Вплив військових дій на сталий розвиток підприємництва

Не тільки кризи, але й війни перешкоджають досягненню цілей сталого розвитку, зокрема здійсненню господарської діяльності відповідно до вимог цих цілей. Зокрема війна в Україні не лише знищує цілі міста, спричиняє численні жертви та руйнує інфраструктуру, вона також негативно впливає на довкілля. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, близько 30% заповідних територій країни, що охоплюють понад 1,2 мільйона гектарів, постраждали від бойових дій. Масштабні лісові пожежі поширюються, бо бої тривають, а напади на промислові об'єкти призвели до потрапляння хімічних речовин у річки та ґрунтові води, що загрожує створити токсичну спадщину для майбутніх поколінь (UNDP, 2023).

Війна в Україні призвела до значних негативних структурних, демографічних, соціально-економічних, інституційних змін, які мають вирішальний вплив на сьогодення та майбутнє українського суспільства. Давні тенденції прискореної депопуляції, масштабної міграції українців за кордон посилюються війною. Це створює підґрунтя для значних втрат людського та соціального капіталу України, а значить - для критичного скорочення внутрішніх ресурсів довгострокового соціально-економічного розвитку України. Згідно з консолідованою оцінкою ООН, Групи Світового банку, Європейської Комісії та Уряду України, перший рік повномасштабного військового конфлікту мав величезні негативні наслідки для макроекономічного, соціального та екологічного секторів України. Подолання цих наслідків та подальша відбудова вимагатиме значних інвестицій та зусиль. Оціночна загальна потреба у фондах реконструкції та відновлення на 2023-2026 рр. становить 128 мільярдів доларів, а на 2023-2033 роки – майже 411 мільярдів доларів (Burlay, Grytsenko, Borsenko, 2023).

Рівень бідності в Україні зріс у період з 2021 р. до 2023 р. з 20,6 % до 35,5

%. Рівень бідності серед домогосподарств з дітьми зріс із 43,2 % у 2021 р. до 65,6 % у 2023 році. Серед великих сімей (з трьома та більше дітьми) рівень бідності становив 84,7 %; серед домогосподарств з дітьми та безробітним членом сім'ї рівень бідності перевищив 80%. Тимчасово переміщені особи, які проживають у колективних місцях, особливо страждають від подальшого зубожіння; серед них більш висока частка людей похилого віку та людей з інвалідністю (World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, 2025).

Внаслідок війни критично знизився рівень добробуту переважної більшості громадян України, особливо переселенців та тих, хто живе у прифронтовій зоні. Масштаби та глибина бідності зросли в рази, за міжнародними оцінками, з початку війни станом на кінець 2023 р. втрати доходів українських домогосподарств становили щонайменше \$60 млрд (World Bank, 2024).

За критерієм місячного споживання нижче фактичного прожиткового мінімуму (а це приблизно вдвічі більше офіційно встановленого мінімуму) у 2021 р. на межі бідності перебувало 39% населення України, ця цифра зросла до 60% у 2022 р. і до 67% у 2023 р. (Bondar, 2023). Зростання бідності є однією з найзагрозливіших перепон на шляху до сталого розвитку.

Задля стабілізації української економіки фундаментальні принципи та підходи національної соціально-економічної політики у повоєнних умовах повинні тісно корелювати з «Заходами для виконання Резолюції щодо нерівностей і світу праці: всеохопна та інтегративна Стратегія МОП щодо скорочення та запобігання нерівностям у світі праці» (International Labour Organization, 2022) та Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН про сприяння соціальній та солідарній економіці для сталого розвитку (UNGA, 2023).

У визначенні цілей сталого розвитку, моніторингу та оцінці ефективності досягнення цілей сталого розвитку провідну роль виконують відповідні міжнародні організації, у створенні економічних та інституційних сприятливих умов для досягнення національними економіками цілей сталого розвитку – інститут держави, а практична реалізація цих цілей переважно – функція суб'єктів господарювання, що актуалізує необхідність підвищення соціальної

відповідальності бізнесу.

Корпоративна соціальна відповідальність впливає на систему цінностей українського суспільства у воєнний період разом із впливом соціальної відповідальності держави та суспільних інститутів. Відчуття стабільності у працівників формується саме впевненістю у своїй компанії та її соціально відповідальній поведінці. Соціально відповідальний бізнес потребує підтримки з боку держави, визначення пріоритетних напрямів взаємодії в рамках спільної реалізації завдань, які належать до сфери соціальної політики. План заходів щодо виконання «Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року» містить п'ять напрямів заходів: популяризація принципів та стандартів соціально відповідального бізнесу в Україні, проведення інформаційно-просвітницьких кампаній; підготовка та надання суб'єктам господарської діяльності рекомендацій щодо впровадження політики соціально відповідального бізнесу; заохочення суб'єктів господарської діяльності до реалізації відкритої політики щодо розкриття інформації та підвищення рівня знань працівників з питань соціальної відповідальності; інтеграція принципів соціальної відповідальності в діяльність компаній в Україні; моніторинг і оцінка розвитку соціальної відповідальності в Україні, поширення інформації про розвиток соціально відповідального бізнесу (Koval, 2024). В сучасних умовах в Україні при побудові КСВ-стратегії необхідно враховувати такі фактори: очікування стейкхолдерів, реалізація ініціатив та проєктів щодо підтримки армії та населення, врахування нових складових репутаційної бездоганності, чесна сплата податків, ініціативи щодо досягнення цілей сталого розвитку, зміна формату комунікацій зі стейкхолдерами, реалізація нового спектру нефінансових ініціатив (Bogomaz, 2024).

В умовах війни для українського бізнесу актуалізувалися такі аспекти соціальної відповідальності:

- фінансова допомога: надання фінансової підтримки збройним силам, наприклад, фінансова допомога для закупівлі обладнання, медичних засобів та

іншої необхідної техніки,

- гуманітарна допомога: підприємства можуть надавати матеріальну допомогу, таку як продукти харчування, обладнання, транспортні засоби для забезпечення потреб військовослужбовців,

- підтримка ветеранів, що передбачає програми соціальної підтримки ветеранів, що забезпечують їм можливості для трудової реабілітації, навчання,

- організація благодійних заходів,

- психологічна підтримка ветеранів та їх родин (Peace for the Future, 2024).

1.6. Сучасні тренди розвитку бізнесу

Масштабна фінансіалізація сучасної глобальної економіки, а також посилення геополітичної турбулентності свідчать про завершення сучасного і наближення нового системного циклу накопичення капіталу, а значить – про початок глибоких техніко-технологічних, соціально-економічних та інституційних трансформацій, тобто зміни умов для ведення бізнесу.

У наш час бізнес розвивається в тренді глобальної турбулентності, який формується різноманіттям циклів – промислових, системних циклів накопичення капіталу, циклів гегемонії, довгих циклів світової політики та ін. У сучасній глобальній економіці загострилися глибокі протиріччя, які потребують якнайшвидшого вирішення, що дозволить подолати глобальну економічну турбулентність і перейти до підвищувальної економічної кон'юнктури. Стабільність макро-середовища для ведення бізнесу в умовах глобалізації багато в чому визначається циклічною динамікою геополітичних процесів. У свою чергу стабільність розвитку на мікрорівні (бізнес) безпосередньо залежить від збалансованості макrorівня (національна економіка). У цілому стабільність сучасної глобальної економіки детермінується ефективністю подолання її циклічних криз. Сьогодні у світ-системі наростає турбулентність циклічних геоекономічних процесів, у розвитку яких наступають кризові фази (Podliesna, 2024).

У подоланні сучасної циклічної кризи глобальної економіки та переході до підвищувальної економічної кон'юнктури все більшу роль відіграватимуть технології четвертої промислової революції, в першу чергу – технології метавсесвіту, військові технології, медичні технології, зокрема трансгуманістичні технології. Конкурентні переваги матимуть суб'єкти бізнесу, які зосередяться на розвитку тих напрямів своєї діяльності, які відповідають вимогам сучасного трансформаційного періоду, тобто на впровадженні технологій четвертої промислової революції. Тобто найбільш перспективними напрямами для розвитку бізнесу в сучасних умовах є ті, що ґрунтуються на таких інноваційних технологіях: технології метавсесвіту, медичні технології, військові технології.

Четверта промислова революція почалася на рубежі ХХІ ст., вона спирається на цифрову революцію, її основні риси - «всюдисущий» і мобільний Інтернет, мініатюрні виробничі пристрої (які постійно дешевшають), штучний інтелект і машини, що навчаються. У центрі четвертої промислової революції знаходиться конвергенція фізичного, цифрового та біологічного світів (Schwab, 2016).

Розгортання четвертої промислової революції привело до зародження метавсесвіту, який поєднує фізичну та віртуальну реальності, дозволяючи людям та їхнім аватарам взаємодіяти в середовищі, що підтримується такими технологіями, як високошвидкісний Інтернет, віртуальна реальність, доповнена реальність, блокчейн, штучний інтелект. Всі технології збагачені практично необмеженим обсягом даних (Wang et al., 2022).

Метавсесвіт існує та розвивається, включаючи в себе соціальні мережі, світи відеоігор та інтерактивні онлайн-практики, перш за все завдяки Інтернету. У ході своєї еволюції метавсесвіт створює все більше можливостей для користувачів активно створювати «інформацію», відчувати її і, можливо, навіть жити в цій створеній реальності, не потребуючи значно фізичного світу (Talin, 2024). Драйверами розвитку метавсесвіту сьогодні стали такі технології, як 5G, хмарні обчислення, штучний інтелект і великі дані.

З 2021 р. провідні світові технологічні компанії (Google, Microsoft, Huawei,

Tencent, Baidu) почали інвестувати в проекти зі створення метавсесвіту. У 2021 р. компанія Facebook змінила назву на Meta, а її засновник заявив про намір у найближчі п'ять-сім років трансформувати свої соціальні медіа у повноцінний метавсесвіт. Глобальний капітал спрямував зусилля та інвестиції на розвиток метавсесвіту, що створює фінансово-економічні гарантії широкого розповсюдження технологій метавсесвіту.

Широке впровадження технологій четвертої промислової революції має потенціал для подолання сучасної кризи світової економіки та переходу до підвищувальної економічної кон'юнктури. За оцінками UNCTAD вже сьогодні цифрова економіка бурхливо розвивається: щорічні поставки смартфонів зросли більш ніж удвічі з 2010 р., досягнувши 1,2 млрд доларів у 2023 р.; прогнозується, що кількість пристроїв Інтернету речей (IoT) зросте у 2,5 рази з 2023 р. до 39 млрд доларів у 2029 р.; дані з 43 країн, що представляють близько трьох чвертей світового ВВП, свідчать, що продажі електронної комерції в бізнесі зросли майже на 60% з 2016 р. по 2022 р. і досягли 27 трильйонів доларів (UNCTAD, 2024).

За оцінками Світового банку, цифровий сектор став не лише джерелом інновацій, але й економічного зростання та створення робочих місць: додана вартість у секторі ІТ-послуг зростала на 8 % на рік у період з 2000 р. по 2022 р., що майже вдвічі швидше, ніж зростання світової економіки; зростання зайнятості у сфері ІТ-послуг досягало 7 % на рік, що у шість разів перевищує загальне зростання зайнятості, цифрове впровадження пришвидшилося після пандемії COVID-19, з 2018 р. до 2022 р. додалося 1,5 мільярда нових користувачів інтернету, частка компаній, які інвестують у цифрові рішення у всьому світі, зросла більш ніж удвічі з 2020 р. по 2022 р. (World Bank, 2024).

1.7. Вплив штучного інтелекту на розвиток бізнесу

Сьогодні найпопулярнішими сферами штучного інтелекту, ранжованими за доходами від варіантів використання, є такі: виявлення транспортних засобів та запобігання зіткненням – 8,9 млрд доларів; розпізнавання статичних зображень –

7,6 млрд доларів; торговельні стратегії – 7,2 млрд доларів; картографування та локалізація – 6,4 млрд доларів; прогнозне обслуговування – 6,0 млрд доларів; кібербезпека – 5,7 млрд доларів; перетворення паперової документації в цифровий формат – 5,4 млрд доларів; HR-системи – 5,3 млрд доларів; аналіз медичних зображень – 5,1 млрд доларів. Кілька країн у 2025 р. матимуть найбільші інвестиції та кількість стартапів в сфері штучного інтелекту, виходячи з попередніх зусиль щодо фінансування (табл. 1) (Uspensky, 2025).

Згідно з прогнозами ООН, до 2033 р. загальний обсяг ринку штучного інтелекту досягне 4,8 трильйона доларів, зробивши його однією з ключових рушійних сил цифрової трансформації (UN, 2025).

Таблиця 1 - Лідери в сфері розвитку штучного інтелекту у 2025 р. (прогноз)

Країна	Кількість стартапів	Інвестиції (мільярдів доларів)	Найбільші інвестори
США	4643	249	Google, Facebook, Microsoft
Китай	1337	95	Alibaba, Baidu, Tencent
Канада	341	8,64	Канадські інститути охорони здоров'я

Джерело: Uspensky, S. (2025). *How Many AI Companies Will There Be In 2025 (Latest AI Statistics)*.

<https://springsapps.com/knowledge/how-many-ai-companies-will-there-be-in-2024-latest-ai-statistics>

У циклічному розвитку глобальної економіки перехід до нового системного циклу накопичення капіталу на основі четвертої промислової революції багато в чому буде пов'язаний з трансформацією системи охорони здоров'я і активізацією застосування технологій покращення людини, що кардинально трансформують біологічне тіло людини та її когнітивні здібності. Трансгуманістичні технології є однією з компонент технологічної основи четвертої промислової революції.

Сучасна медицина характеризується тісним зв'язком з біотехнологіями, генною інженерією, індустриальною хімією та іншими галузями. Важливу роль у інноваційному розвитку медичних технологій відіграють біотехнології – компонента базових інновацій нової техніко-економічної парадигми,

становлення якої вже розпочинається.

Окремі технології вдосконалення людини, що не змінюють кардинально її біосоціальну сутність, вже застосовуються на практиці. Бізнес вже сьогодні готовий збільшувати темпи та масштаби застосування технологій вдосконалення людини, проте сучасне досить консервативне щодо трансгуманістичних технологій суспільство створює перепони для цього. Застосування технологій удосконалення людини має відбуватися в межах, окреслених нормами біоетики. А сама біоетика сьогодні гостро потребує нормативної підтримки, розробки біоправа.

Широко визнаними є розроблені Т. Бочампом і Дж. Чілдресом принципи біомедичної етики, а саме: повага до автономії особистості (respect for autonomy); «не нашкодь» (nonmaleficence); «роби благо» (beneficence); справедливість (justice). Доповнюють ці принципи такі правила - правдивість (veracity), приватність (privacy), конфіденційність (confidentiality), вірність (fidelity) (Beauchamp & Childress, 2019). Впровадження цих принципів спрямоване на недопущення втручань, які завдають шкоди конкретному пацієнтові.

За прогнозами М. Віленіуса, у наступні 20 років сектор охорони здоров'я у промислово розвиненому світі стане найбільшим окремим сектором світової економіки, що обумовлено, перш за все, демографічними змінами – зростанням населення та потребами старіючих суспільств (Wilenius, 2014). Розвиток метавсесвіту створює унікальні можливості в галузі охорони здоров'я. Метавсесвіт «медичних технологій» сприяє вдосконаленню медичної практики на основі штучного інтелекту, особливо діагностики та терапії (Wang et al., 2022).

Завдяки інтеграції штучного інтелекту, доповненої/віртуальної реальності, Інтернету медичних пристроїв, квантових обчислювальних технологій та робототехніки, метавсесвіт має величезний потенціал для революціонування медичних наук шляхом підвищення хірургічної точності, удосконалення терапії (Bhugaonkar et al., 2022). Сектор платних медичних послуг а також фармацевтична галузь в таких умовах будуть нарощувати масштаби застосування інноваційних медичних технологій.

Зокрема вже сьогодні фармацевтичні компанії проявляють зацікавленість в інноваційних технологіях метавсесвіту, одним із зусиль, докладених у цій галузі, можна назвати Vis-Mol, що підтримує технологію HoloLens від Microsoft на основі доповненої реальності, яка дозволяє фармацевтам бачити структуру молекули препарату в реальному середовищі (St-Gallay, Sambrook-Smith, 2017).

В сучасних умовах глобальної економічної та геополітичної нестабільності все сильніше актуалізується військова компонента бізнесу, зокрема провідні корпорації активізували діяльність з розвитку галузевих метавсесвітів, спрямованих на подальшу цифровізацію не тільки економічної, але й військової сфер суспільного життя; пришвидшився процес формування військових метавсесвітів та нових видів озброєнь, заснованих на використанні штучного інтелекту та передових VR-технологій.

1.8. Вплив штучного інтелекту на розвиток військової галузі

Провідні технології метавсесвіту дозволяють військовим тренуватися у віртуальному просторі, моделюючи нову концепцію військових операцій та тестуючи нові види зброї, пов'язані з використанням штучного інтелекту. Збройні сили світових технологічних лідерів вже використовують технології четвертої промислової революції для навчання військових та створення зброї. У регулярну військову підготовку впроваджено штучний інтелект військових ігор.

У 2000-х рр. було створене середовище для віртуального навчання армії (STE) - прототип першого військового метавсесвіту. STE - це синтетичне навчальне середовище, що доповнює живі тренування і моделює бойові сценарії для армії в будь-якій місцевості. Сьогодні синтетичне навчальне середовище (STE) має на меті подолати прогалини у навчанні підрозділів ближнього бою; визначає проблеми та шляхи їх вирішення, забезпечує зручне навчання, яке є реалістичним, оновлюваним, взаємодіючим та доступним у момент потреби; забезпечує додаткові операційні переваги, включаючи картографування місцевості, планування місій. При цьому психологічна точність та реалістичні

ефекти важливіші за найсучаснішу графіку (Rozman, 2020).

Багато аспектів метавсесвіту вже створено та використовуються регулярно. Завдяки використанню стандартів сумісності, військові симуляції від різних постачальників можуть бути пов'язані, щоб забезпечити більший, багатший, колективний досвід навчання, а реальні тренування можуть бути збагачені віртуальними світами і навпаки (Fawkes, 2020). VR буде застосовуватися для роботи з посттравматичним стресом у госпіталях для ветеранів.

Розвиток метавсесвіту та подальша інтеграція людей у його простір здатні обумовити поширення війни в метавсесвіті як нової сфери. Якщо ідея метавсесвіту продовжуватиме розвиватися в суспільстві та масовій культурі, так як це відбувається сьогодні, може зрости кількість унікальних військових наслідків (Bazin, 2022).

В умовах четвертої промислової революції інноваційні технології, зокрема військові технології, неминуче пов'язані із застосуванням штучного інтелекту, що означає активізацію включення військової сфери у процес розвитку метавсесвіту. При цьому слід враховувати, що окремі напрямки застосування штучного інтелекту в ході воєнних дій викликають занепокоєння. Згідно позиції Міжнародного Комітету Червоного Хреста, це, насамперед: інтеграція штучного інтелекту до систем озброєнь, зокрема, до автономних систем озброєнь; застосування штучного інтелекту в кібернетичних та інформаційних операціях; військові системи підтримки процесу прийняття рішень, що ґрунтуються на штучному інтелекті (ICRC, 2023).

Вже сьогодні військово-промисловий комплекс стає драйвером подолання циклічної економічної кризи. Після початку у 2008 р. світової економічної кризи обсяги торгівлі зброєю зростають. У 2021 р., коли весь світ перебував в обмеженнях економічної діяльності, обумовлених пандемією, обсяги продажів зброї 100 найбільших компаній-виробників зброї та військових послуг («Топ-100» SIPRI) становили 592 млрд доларів, що на 1,9 % вище, ніж у 2020 р., та зберігає тенденцію зростання. Це зростання відбулося незважаючи на наслідки пандемії, насамперед порушення в ланцюжках поставок, дефіцит робочої сили та

брак напівпровідників. Обсяг постачання озброєнь у 2018-2022 рр. був одним із найвищих з часів закінчення холодної війни. Спираючись на опубліковані державами-експортерами зброї показники грошової вартості свого експорту зброї, SIPRI оцінює загальну вартість світової торгівлі зброєю у 2021 р. у суму щонайменше 127 млрд доларів порівняно з 95 млрд доларів у 2012 р. (у постійних доларах США 2021 р.) (Stockholm International Peace Research Institute, 2024).

У 2022 р. в ЄС було схвалено амбітний план дій щодо посилення політики безпеки та оборони до 2030 р. – оборонна концепція «Стратегічний компас з безпеки та оборони», яка фокусується на збільшенні інвестицій та більш консолідованому підході до оборонних витрат, розвитку потенціалу та досліджень. Держави ЄС зобов'язалися посилити роботу над оборонними інноваціями шляхом об'єднання цивільних, космічних та оборонних досліджень, а також за допомогою таких ініціатив, як створення центру оборонних інновацій ЄС (HEDI). У березні 2024 р. Європейська комісія запропонувала європейську стратегію оборонної промисловості та програму її реалізації. На зустрічі лідерів ЄС у червні 2024 р. було прийнято «Стратегічний порядок денний на 2024-2029 роки», в якому йдеться про покращення умов для розширення європейської оборонної промисловості шляхом створення більш інтегрованого європейського ринку оборони та шляхом сприяння спільним закупівлям, а також флагманським проектам та оборонним ініціативам, визнається необхідність посилення ролі Групи Європейського інвестиційного банку у фінансуванні цих процесів (European Parliament, 2024).

Представлена у березні 2024 р. Єврокомісією програма посилення оборонної промисловості ЄС передбачає спільне фінансування та замовлення озброєнь, модернізацію військово-промислового комплексу ЄС, а також інші заходи щодо зміцнення оборонних компаній. У рамках нової стратегії країнам ЄС пропонується закупити щонайменше 40% оборонного обладнання спільними зусиллями до 2030 р. і досягти того, щоб до 2030 р. вартість оборонної торгівлі всередині ЄС становила щонайменше 35% вартості оборонного ринку ЄС. З 2025 р. до 2027 р. з бюджету ЄС буде виділено 1,5 млрд. євро на підвищення

конкурентоспроможності технологічної та промислової бази європейського оборонного сектору. Також європейська стратегія оборонної промисловості спрямована на те, щоб у довгостроковій перспективі стимулювати європейських виробників зброї до збільшення інвестицій, підвищення оперативності виробництва та, вперше, до колективної каталогізації наявних у них озброєнь (European Commission, 2024).

1.9. Аналіз впливу штучного інтелекту на розвиток бізнесу в Україні

Окремої уваги потребує проблема розвитку бізнесу в сучасній Україні. З початку війни український бізнес зазнає руйнівного впливу воєнних потрясінь. Згідно результатів соціологічних опитувань, для українських компаній 2023 р. був кращим за попередній, але також дуже складним: лише 62% опитаних підприємств працювали на повну потужність; 41% фірм працювали лише в межах свого регіону; 43% підприємств збільшили витрати на 20–50%; доходи зменшилися у 46% фірм, а прибуток – у 48%; 30% компаній скоротили свій персонал (Ukrainian Sociological Portal, 2024).

В умовах воєнного стану в Україні кількість діючих підприємств усіх форм власності, некомерційних організацій, установ, що працюють переважно в реальному секторі, значно зменшилася (табл. 2).

Згідно соціологічних опитувань січня 2024 р., керівники підприємств майже у всіх секторах української економіки прогнозують прискорення темпів зростання закупівельних цін, подальше зменшення нових замовлень на власну продукцію, а також скорочення кількості працівників, найбільш суттєво - у будівництві (32% фірм), промисловості (15%) та сфері послуг (15%) (National Bank of Ukraine, 2024).

В той же час для забезпечення належних умов ведення господарської діяльності в Україні здійснювалися такі заходи: переміщення підприємств та персоналу; організація нестандартної зайнятості для збереження робочих місць; перепідготовка персоналу для потреб воєнного часу; працевлаштування

**Таблиця 2 - Кількість діючих підприємств усіх форм власності,
некомерційних організацій, установ в Україні
(станом на 1 листопада 2021 р. – 1 листопада 2023 р.)**

Згідно з Українською класифікацією організаційно-правових форм господарювання	Загальна кількість активних підприємств, некомерційних організацій та установ, одиниць станом на			Різниця між показниками 2023 та 2021 років
	01.11 2021 р.	01.11. 2022 р.	01.11. 2023 р.	
Всього в Україні, в тому числі:	698771	659755	643602	–55169
Фермерство	30242	28544	25383	–4859
Приватне підприємство	50028	41306	36241	–13787
Державне підприємство	1558	1312	1128	–430
Муніципальне підприємство	8679	7848	7662	–1017
Акціонерне товариство	4785	4408	4203	–582
Товариство з обмеженою відповідальністю	261894	232777	223744	–38150
Некомерційна організація, включаючи волонтерську	89183	92104	94603	+5420

Джерело: Burlay, T. New Meaning of CSR in Business: Support for Ukraine's Societal Resilience in Wartime. 8th International Scientific Conference Challenges in the Turbulent Economic Environment and Organizations' Sustainable Development. Maribor, Slovenia. Ed. Jernej Belak Zlatko Nedelko, 139-149. ISBN 978-961-286-867-3. <https://doi.org/10.18690/um.epf.5.2024>

внутрішньо переміщених осіб; фінансування створення/обладнання кімнат з електрогенератором та Wi-Fi на випадок відключень електроенергії через військове руйнування енергетичної інфраструктури; будівництво або ремонт бомбосховищ у школах та житлових будинках; придбання технічного обладнання та цифрових пристроїв для дистанційного навчання для шкіл, коледжів та

університетів; надання гуманітарної та/або фінансової підтримки тощо. Український союз промисловців та підприємців та Об'єднання організацій роботодавців України вже на початку війни створили постійно діючий Антикризисний штаб, до роботи якого залучені керівники профільних парламентських комітетів, міністерств, банків, понад 100 провідних бізнес-асоціацій, великих та середніх компаній. Діяльність Штабу значно зміцнила інститут соціального діалогу, захищаючи не лише інтереси вітчизняного бізнесу у воєнний час, але й його можливості для соціальної відповідальності (Burlay, 2024).

Воєнні дії здійснюють руйнівний вплив на економіку України та тягнуть за собою збільшення витрат на повоєнне відновлення, але українська економіка та суспільство продемонстрували значну стійкість - здатність протистояти масштабним потрясінням, трансформуватися та ставати більш стійкими до сучасних викликів та загроз. Важливий фактор макроекономічної стійкості України - заходи державної політики щодо підтримки населення та бізнесу, включаючи переміщення великих та середніх підприємств за рахунок бюджету, а також програми кредитування та інша державна підтримка бізнес-сектору, зниження облікової ставки НБУ, різноманітні заходи щодо допомоги вітчизняним експортерам у виході на зовнішні ринки (Grytsenko, Bilorus, Burlay, Podliesna & Borzenko, 2024).

Важливою компонентою повоєнного відновлення економіки України є соціальна відповідальність бізнесу. Експерти розробили п'ятикомпоненту модель соціальної відповідальності під час війни, елементи якої можуть бути застосовані і на початку повоєнного відновлення. Ця модель складається з таких компонентів: 1) безперервність бізнесу – підготовка компаній до кризових ситуацій, яка включає питання про співробітників компаній, бізнес-процеси та ресурси компаній, 2) безпека людей – турбота компанії про фізичну та психологічну безпеку своїх співробітників та їх родин, 3) допомога армії, 4) партнерство компаній в Україні з національними та місцевими органами влади, для яких працювали *pro bono*, сплати податків наперед, партнерства конкурентів

у реалізації важливих ініціатив, 5) місцеві громади – підтримка гуманітарних проєктів, співпраця з фондами та благодійними організаціями, підтримка внутрішньо переміщених осіб (CSR Ukraine, 2023).

Вплив воєнних потрясінь завдав значної шкоди українській економіці, але загалом, протягом років війни, вона демонструє достатню стійкість. В той же час існують серйозні виклики її стійкості та перспективам економічного повоєнного відновлення. Для успішного повоєнного відновлення економіки України, необхідною є реалізація стратегії національно укоріненого розвитку, яка являє собою поєднання внутрішньої інклюзивності, що спирається на мобілізацію всіх внутрішніх чинників, із зовнішньою інклюзивністю, що означає використання глобалізації для реалізації інтересів національного соціально-економічного розвитку (Grytsenko, Bilorus, Burlay, Podliesna & Borzenko, 2024).

Сьогодні загострилися протиріччя між великим бізнесом, орієнтованим на використання можливостей, що надаються військовим кейнсіанством, і великим бізнесом цивільних галузей економіки. Для перших період турбулентності, що породжується кризовими фазами глобальних циклів, надає можливості зростання, для других – порушує глобальні та локальні ланцюжки доданої вартості і загрожує розоренням. Яким би сильним не був військово-промисловий капітал, невійськові сфери суспільного виробництва мають більше значення для суспільного життя, тому консенсус усередині бізнес-еліт – неминучий, питання лише в його формі (Podliesna, 2024). Досягнення такого консенсусу сприятиме стабілізації бізнес-середовища, а отже, створить більш сприятливі умови для розвитку інноваційних напрямів бізнесу, які відповідають викликам сучасного трансформаційного періоду у циклічному розвитку глобальної економіки, в першу чергу – бізнесу у сферах метавсесвіту, передових медичних та оборонних технологій.

Висновки

Таким чином, концепція сталого розвитку є головним орієнтиром суспільного розвитку в глобальних масштабах і одночасно визначає пріоритети розвитку національних економік країн, що прагнуть досягти збалансованого економічного зростання. Від того наскільки відповідально ставиться кожен конкретний суб'єкт господарювання до реалізації цілей сталого розвитку багато в чому залежить успіх практичної реалізації концепції сталого розвитку.

Цілі сталого розвитку – це заклик до дій усіх країн для сприяння процвітання та водночас захисту планети. Вони визнають, що подолання бідності має йти пліч-о-пліч зі стратегіями, які сприяють економічному зростанню та задовольняють соціальні потреби, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та можливості працевлаштування, одночасно борючись із зміною клімату та захищаючи навколишнє середовище (United Nations, 2025). Загалом дії щодо реалізації цілей сталого розвитку поки що не набули необхідних темпів і масштабів. Досягнення вищезгаданих цілей, по суті, означає вирішення глибоких соціально-економічних протиріч, періодичне загострення яких призводить до глибоких криз глобальної, а відповідно – і національних економік. Такі кризи перешкоджають реалізації цілей сталого розвитку в процесі господарської діяльності.

Загальні орієнтири для створення умов для досягнення цілей сталого розвитку:

- підвищення соціальної відповідальності бізнесу;
- розвиток циркулярної економіки;
- удосконалення інституційного регулювання впливу технологій четвертої промислової революції на ринок праці.

Ці орієнтири визначаються міжнародними організаціями та таким важливим суспільним інститутом як держава, а реалізуються на практиці в процесі господарської діяльності. Тому орієнтовані на сталий розвиток, тобто на досягнення соціальної справедливості, збереження довкілля та гарантування

можливостей повноцінного життя майбутніх поколінь, суспільні сили повинні саме сьогодні в умовах глибокої комплексної кризи глобальної економіки сконцентруватися на знаходженні консенсусу з корпораціями щодо дотримання ними вимог сталого розвитку.

Таким чином бізнесова діяльність сьогодні здійснюється в умовах посилення нестабільності до рівня турбулентності, що спричинено процесами завершення сучасного системного циклу накопичення капіталу та загостренням геополітичних і геоekonomічних протиріч. Затяжна світова економічна криза формує передумови для глибоких техніко-технологічних, соціально-економічних та геоekonomічних трансформацій, тобто назріла необхідність переходу до нової техніко-економічної парадигми, і це вже розпочинається. Цифровізація економіки та суспільного життя обумовила актуалізацію технологій метавсесвіту, геополітична кон'юнктура – інноваційних військових технологій, демографічні процеси – медичних технологій. Види підприємницької діяльності, що ґрунтуються на цих інноваційних технологіях, є найактуальнішими напрямками розвитку бізнесу в сучасних умовах та в перспективі фази матеріальної експансії нового системного циклу накопичення капіталу, що буде розгортатися на основі четвертої промислової революції.